

Türkiye-İtalya İlişkileri

Yakın dönem Türkiye-İtalya ilişkilerinde Trablusgarp Savaşı bir dönüm noktasıdır. Savaş esnasında işgal edilen Rodos ve 12 Ada'dan günümüze kalan sorun tortularını bir yana bırakacak olursak, savaşı galip bitirmek İtalya'nın sonraki onlarca yıllık Türkiye siyasetinde motive edici bir unsur olmuştur. Rodos ve 12 Ada'yı işgal etmiş olmak İtalyanlara büyük bir güven verdiği gibi Anadolu sahillerine komşu haline getirmiş, daha önemlisi Batı Anadolu'yu hedef coğrafya haline getirmelerine yol açmıştır. 1913 baharında Antalya'da bir konsolosluğun açılması ve İtalyan yayılcılığının temsilcisi olarak görevini büyük bir iştahla yerine getirecek Agostini Ferrante'nin 31 Mayıs 1913'de göreve başlamasıyla bölge, İtalyan faaliyet sahası haline gelmiştir. İtalya da diğer Avrupa devletleri gibi, bölgeyi gelecekte İtalyan sömürgesi haline getirecek girişimleri başlatmıştır. İtalyanlar; Osmanlı Devleti'nden çeşitli imtiyazlar almak, sağlık hizmetleri vermek, okul açmak, bölgeye İtalyan göçmenleri yerleştirmek ve arkeoloji heyetleri göndermek gibi faaliyetlerle bölgeyi İtalyan kamuoyuna tanıtmayı hedeflediler. Sosyal ve ekonomik hedeflerin yanı sıra tarihsel özelemler de İtalyanları motive ediyordu. İtalyanlara göre, bu faaliyetlerle, kendi ifadeleriyle "Romalılık"ın mukaddes mirası" olarak gördükleri Anadolu'yu ele geçirdiklerinde, "Atalarının yanına yeniden dönmüş olacaklardı."

İtalyanlar açısından hedef olarak belirlenen Antalya'dan İzmir'e kadar olan bölgeyi ele geçirmek o kadar da kolay değildi. Bunun için sadece Osmanlı Devleti üzerinde baskı kurmak yeterli olmadığı gibi rakip ülkeleri de saf dışı bırakmak şarttı. Daha önemlisi, Avrupa'daki gelişmeleri ve bloklaşma hareketlerini yakından takip etmek ve ona göre pozisyon almak gerekiyordu. İşte bu noktada İtalya, tam bir oportünist yaklaşım sergiledi. İttifak blokunun kurucusu olmasına rağmen Adriyatik ve Osmanlı coğrafyasındaki beklentileri İtilaf Devletleri'nce daha fazla tatmin edildiği için I. Dünya Savaşı'na İtilaf Devletleri yanında girdi. Savaşın başında tarafsızlığını ilan ettiği halde İtalya'yı bir yıl sonra savaşa sürükleyen siyasi ve toplumsal baskıda Çanakkale Muharebelerinde Osmanlı Devleti'nin yıkılıp paylaşılması halinde İtalya'nın hiçbir şey elde edemeyeceği endişesi de belirleyici olmuştur. İtalya ile müttefikleri arasında 26 Nisan 1915'te imzalanan gizli Londra Antlaşması'nın 9. maddesi İtalya'nın Osmanlı topraklarındaki menfaatleri hakkındaydı. Maddeye göre; "Asya Türkiye'sinin tamamen veya kısmen paylaşılması halinde, İtalya'nın Akdeniz bölgesinde âdilâne bir pay almasını İtilâf Devletleri tasdik ederler. Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğü korunur ve büyük devletlerin menfaat bölgelerinde değişiklik yapılırsa, İtalya'nın çıkarları da göz önünde tutulacaktır. Savaş boyunca, Fransa, İngiltere ve Rusya Asya Türkiye'si topraklarında yerler işgal ederlerse, Antalya iline yakın olan Akdeniz bölgesi İtalya'ya verilecek ve İtalya'nın burasını işgal etme hakkı olacaktır." İttifakların aslında birer menfaat birlikteliği olduğu bu süreçte de kendini gösterdi. İngiltere ve Fransa arasında Yakın Doğu bölgesini paylaştıran Sykes-Picot Antlaşması'nı öğrenen İtalya, 1917'de, İngiltere ve Fransa ile 1915 antlaşmasının teyidi olan St.Jean de Maurienne (San Giovanni di Moriana) memorandumunu imzaladı. (8 Ağustos 1917) Rusya'nın da onaylaması şartıyla İzmir İtalya'ya vaat edildi. Rusya'nın onayının şart koşulması sonraki süreçte İzmir'in Yunanistan'a mı, İtalya'ya mı verileceği tartışmalarında ve İtalya'nın müttefikleriyle ilişkilerinde sorunlara yol açmıştır.

İtalya, Trablusgarp Savaşı'ndan sonra gözüne kestirdiği ve hedef coğrafya olarak tespit ettiği toprakları, gizli antlaşmalarla hak edilmiş topraklar haline getirdiği inancındaydı. Ancak, bunun bütün muhataplarınca kabul edilmiş ve imzalanmış bir belgede resmiyet ve hukukilik kazanması gerekiyordu. Bu da ancak Paris'te toplanan barış konferansında mümkün olabilecekti. Oysa konferans görüşmelerinde Müttefiklerinin tavrı İtalyan kamuoyunda kendilerine haksızlık edildiği inancıyla büyük bir tepki ve öfke yarattı. İtalyanlar, gizli antlaşmalarla kendilerine vaat edilen Adriyatik kıyısındaki Fiume konusunda Amerika Birleşik Devletleri'nin ve İzmir konusunda da İngiltere'nin

itirazıyla karşılaştılar. Bu tablo İtalyanların Müttefikleriyle ilişkilerinde derin bir ayrışma ve Türkiye siyasetini onlardan bağımsız hale getirme sonucu doğurdu. Bu siyasetin uygulanmasında Mondros Mütarekesi'nden sonra İstanbul'a yüksek komiser olarak atanan Kont Carlo Sforza etkili oldu. Tarihimizde "Türk dostu" olarak iz bırakan Sforza, 13 Kasım 1918'de geldiği İstanbul'da Osmanlı Devleti'nin tablosunu şöyle çizer: "Gerçek şuydu: Türkiye hiç de ölü değildi. Asıl Türkiye sadece geçici olarak batmıştı ve ipe çok fazla asılacak olursak elimizden kurtulacaktı. İstanbul'un sahipleri olarak kalabilirdik, lâkin hârikulade boş bir evin sahipleri olurduk. Türkiye'nin faal kuvvetleri Anadolu içlerine, yâni ulaşamayacağımız yerlere çekilip sonra bizi karşlarına alabilirlerdi..." "Türlere, sömürgeci olarak değil, bir dost olarak geldiğimi göstermeyi arzu ediyordum" diyen Sforza, İtalya'nın Türkiye'ye karşı izlemesi gereken politikanın ana hatlarını da şu şekilde tespit etmiştir:

"İtalya, Türkiye'nin bütününe endüstrisi için bir pazar olarak bakmalıdır. Bu yüzden bir kapışmaya karşı çıkmalıdır. Bunun için de Türkiye ile her iki taraf için de tatminkâr sayılacak bir barış yapmayı kabul ve arzu etmenin gerekli olduğuna ve Türklerin hoşnutluğunu kazanmanın bizim için elde edilmesi mümkün olan tüm menfaatlerin en güvenilirini olacağına inanıyordum."

Sforza, bu tespitlerini hayata geçirmek için çok yönlü çalışmalar yürüttü. Aralarında Mustafa Kemal Paşa'nın da bulunduğu asker ve sivil Türk aydınlarıyla çeşitli görüşmeler gerçekleştirdi ve barış konferansında Türklerin haklarını savundukları propagandası yaptı. İtalyanlar, bunlara paralel olarak gizli antlaşmalarla kendilerine vaat edilen bölgelerde işgale hazırlık mahiyetinde bir takım çalışmalar yaptılar. Antalya ve diğer bölgelere sağlık ekipleri gönderdiler, okullar açtılar, gemilerinin yanaşması için iskeleler inşa ettiler ve açtıkları banka şubeleriyle halka kredi vermek gibi iktisadi teşebbüslerde bulundular. Böylece, söz konusu bölgelerin hakları olduğu hususunda müttefiklerine göz dağı verirken kendilerini bölge halkına alıstırdılar. Bu hazırlıklardan sonra İtalyanlar, 28 Mart 1919'da Antalya ile Anadolu'daki işgallerine başladılar. 24/25 Nisan 1919 gecesi 500 kişilik makinalı tüfeklerle donatılmış olan bir İtalyan birliği İstanbul'dan Konya'ya gönderildi. Anadolu'daki işgalleri, Müttefikleri tarafından, eğer bir an önce İzmir'e Yunan kuvvetlerinin çıkartılmasına izin vermezlerse, İtalyanların burayı da işgal edeceği şeklinde yorumlandı. Bunun üzerine Paris Barış Konferansı'nda İngiltere, Fransa ve Amerika, 6 Mayıs 1919 günü İzmir'in Yunan birlikleri tarafından işgaline karar verdiler. İtalyanların konferansı terk ettikleri dönemde alınan bu kararı, tekrar Paris'e döndüklerinde kabul etmekten başka seçenekleri yoktu. Hiç olmazsa İzmir'e çıkacak Yunan kuvvetlerinin işgal sahalarını genişletmelerini önlemek adına Menteşe sahillerini de işgale başlayan İtalyanlar, 11 Mayıs günü, Fethiye, Bodrum ve Marmaris'i işgal ettiler. İşgallerine devam eden İtalyan askerleri, Kuşadası'nı ve Selçuk istasyonunu da 14 Mayıs 1919 günü işgal ettiler. 16 Mayıs'ta 262 kişiden oluşan bir birlikle Afyon ve Akşehir istasyonlarını kontrol alan İtalyanlar Güllük'e de asker çıkarttılar. Milas da 2 Haziran'da bir tabur İtalyan askeri tarafından işgal edildi. 5 Haziranda Yatağan ve Çine'yi de işgal eden İtalyan kuvvetleri, herhangi bir direnişle karşılaşmadan 28 Haziran'da Burdur'u ve 23 Temmuzda da Muğla'yı işgal ettiler.

Osmanlı hükümeti, bu işgaller İtalyanlar ve İtilaf Devletleri nezdinde protesto etti. Hükümetin herhangi bir askeri direniş kesinlikle karşı olması ve İtalyan askerlerinin işgal esnasında ve sonrasında halka iyi davranması nedeniyle, İtalyan işgallerine karşı herhangi bir direniş gösterilmemiştir. İtalyanlar, halkın gönlünü kazanarak idare etmek anlamında dönemin resmi ve özel kaynaklarında geçtiği şekliyle "hulûl-i muslihane" siyasetini benimsediler. Halka iyi davrandılar, halkın üzerinde manevi otoritesi bulunan kişilerle iyi ilişkiler kurdular, halka sağlık hizmeti verdiler, isteyenleri himayelerine aldılar, Yunan işgal sahasından göç etmek zorunda kalan insanlara yardım ettiler, Kuva-yı Milliye birliklerinin işgal bölgesini kullanmasına ses çıkartmadılar ve Demirci Mehmet Efe ve Yörük Ali Efe gibi direniş

liderleriyle ve mahalli idarecilerle iyi ilişkiler kurdular. Halkın zaaflarından iyi faydalanıp zirai tohum dağıtıp kredi verdiler, yolları onardılar, arkeolojik incelemeler yaptılar. Özetle, işgal sahalarını en azından yarı sömürge haline getirmeye çalıştılar.

İtalyanların Anadolu'da bu gibi faaliyetleri meşruiyet kazanmaya çalıştıkları dönemde, Mustafa Kemal Paşa'nın liderliğinde, İtalyanları da hedef alan silahlı bir mücadele başlatıldı. Anadolu'da "Ya istiklâl, ya ölüm!" parolası ve siyasi, askeri, ticari, kültürel ve hukuk açılarından tam bağımsızlık hedefiyle yürütülmekte olan Milli Mücadele aynı zamanda İtalyanlara da karşıdır. Mücadelenin lideri olan Mustafa Kemal Paşa, tam bağımsızlıktan ne anladığını şu şekilde açıklamıştır: "Tam bağımsızlık denildiği zaman, elbette siyasî, malî, iktisadî, adlî, askerî, kültürel ve benzeri her hususta tam bağımsızlık ve tam serbestlik demektir. Bu saydıklarımın herhangi birinde bağımsızlıktan mahrumiyet, millet ve memleketin gerçek manâsıyla bütün bağımsızlığından mahrumiyeti demektir." Anadolu'nun geniş bir coğrafyasını işgal etmiş olan İtalyanların hareketlerini yakından takip eden Atatürk, İtalyanlar hakkındaki fikrini, XV. Kolordu Komutanlığına 24 Haziran 1919'da gönderdiği telgrafta şöyle izah etmiştir:

"İtalyanlar, Antalya'daki kuvvetlerini fevkalade artırıyorlar. Bunun sırf İslâm ve Türklerle meskun memleketimizi taksime uğratmak maksadına müstenit olduğu anlaşılıyor... Şimdilik her yerdeki cemiyet heyet-i merkeziyelerinin İtilaf Devletleri temsilcileriyle Bâb-ı âli'ye, İzmir'den Yunanlılar da henüz çekilmemiş olmalarına ek olarak Antalya ve havalisinde de İtalyan kuvvetlerinin artması ve işgal sahalarını genişletmelerinin endişe ve heyecana yol açtığı mealinde telgraflar çekilmek suretiyle tamamîyet-i mülkiyemiz aleyhinde olan bu hareketlerin protesto edilmesi lüzumunu arz ederim."

Mustafa Kemal Paşa, yerel yöneticilerin İtalyanlarla ilişkilerinde zararlı sonuçlar doğuracak hareketlerden uzak durulması yönünde talimatlar vermiştir. Buna rağmen askeri açıdan bakıldığında; Doğu'da Ermenilere, Güney'de Fransızlara ve Batı'da Yunanlılara karşı cephe açıldığı halde, İtalyanlara karşı bir cephe açılmamıştır. Bu elbette İtalyanların varlığını kabul etmek anlamına gelmemiştir. İkili ilişkilerdeki özel durum bir yana, savaşın bütününe bakıldığında elde edilecek zaferlerin İtalyanlar üzerinde de caydırıcı etkisi olacağı düşünüldüğü için İtalyanlara karşı askeri bir harekete girilmemiştir. Mustafa Kemal Paşa, Milli Mücadele döneminde İtalyanlara karşı takip edilen stratejiyi 9 Ocak 1920'de komutanlıklara gönderdiği bir telgrafta şöyle ifade etmiştir:

"Yunanın Aydın vilayetinden çıkartılması hususunda tarafımızdan vuku bulacak teşebbüsât-ı ciddiye İtalyanların da memleketimizi terk etmesi gibi ikinci bir muvaffakiyet temin edebileceğinde şüphe yoktur." Bu öngörü aynen gerçekleşmiş ve İtalyanlar, cephe açmak bir yana, tek bir kurşun atmadan Anadolu'yu terk etmeye mecbur bırakılmışlardır. "Tam Bağımsızlık" anlayışından ödün vermemekle birlikte Mustafa Kemal Paşa'nın İtalyanlara karşı, diğer İtilaf Devletleri'nden farklı bir siyaset geliştirdiği görülmektedir. Atatürk ve Milli Mücadele'nin önder kadrosu, "Teoride düşman, pratikte dost" olarak gördükleri İtalyanların Anadolu'daki varlıklarını "kabul edilemez, ancak bir süre katlanılabilir" olarak değerlendirmişlerdir. İtalyanların zaaflarından faydalanarak onları müttefiklerinden ayırmayı hedefleyen bu siyasette İtalyanlar da kendilerine göre bir strateji geliştirdiler. İşgal sahalarının hemen yanında Yunana karşı verilen Kuva-yı Milliye'yi görmezden gelemeyen İtalyanlar, İzmir'in kendilerine verilmemiş olmasının intikamını alacak bir tavır takındılar. Türklere karşı şiddete yer vermeyen İtalyan siyasetinde temel beklenti, Türk İstiklal Savaşı'na sempati besleyerek maddi ve manevi destek vermenin karşılığı olarak iktisadi ayrıcalıklar elde etmektir. Diğer bir ifadeyle, Müttefikleriyle yaptıkları antlaşmalarda elde ettikleri imtiyazları Anadolu mücadelesini yürütenlere de kabul ettirmek istediler. Bunun çok mümkün olmadığını kısa bir sürede anlamış olmalarına rağmen İtalyanlar,

Anadolu hareketinin nasıl bir seyir takip edeceğini görmeyi tercih ettiler. İtalyanların açmazları şuydu: Yunanlıların Anadolu'ya yerleşmesini işgal altında tuttıkları Anadolu toprakları ve Rodos ve 12 Ada bakımından kesinlikle istemediler. Ancak, öte yandan, kendi ifadeleriyle "Türkiye Türklerindir!" anlayışıyla savaşan Milliyetçilerin galip gelmesi halinde kendilerine de Anadolu'da yer olmayacağını farkındaydılar.

Bu açmaza rağmen İtalyanlar Anadolu hareketini yakından takip ettiler. Şu anki tespitlerimize göre Anadolu'da işgalcilere karşı yürütülen mücadelenin lideri olan Mustafa Kemal Paşa hakkında ilk İtalyan belgesinin tarihi 24 Haziran 1919'dur. İstanbul'da Askeri Ataşe ve Müttefik Komiserlikler Arası İrtibat Subayı olarak görev yapan Yarbay Serafino Vitelli imzasıyla Başkomutanlığa gönderilen bu telgrafta şöyledir: "Anadolu'daki Türk birliklerinin müfettişi olan Mustafa Kemal, İstanbul'a dönmeyi reddettiği için hükümet tarafından görevinden uzaklaştırılmıştır. Kendisi halen Anadolu'da bulunmaktadır." Resmi makamlar gibi İtalyan kamuoyu da Milli Mücadele hareketini ilgiyle izledi. İtalyan basınında Mustafa Kemal Paşa'nın adı ilk olarak Corriere della Sera gazetesinde 10 Ağustos 1919'da yanlılıkla "Kamil Paşa" şeklinde geçmiştir.

Anadolu'da Mustafa Kemal Paşa ile İtalyanlar arasındaki ilk temas Sivas'ta oldu. Mustafa Kemal Paşa'nın faaliyetlerini takip etmesi göreviyle Sivas'a temsilci olarak gönderilen Teğmen Luigi Villari, ikamet ettiği binaya ülkesinin bayrağını asar. Vali, İtalyan bayrağının halk üzerinde kötü bir etki yapacağı için indirmesini rica eder. Temsilci Villari, ikametgâhına İtalyan bayrağı asabilmek için Mustafa Kemal Paşa ve Heyet-i Temsiliye üyelerini devreye sokmaya çalışır. Ancak bir sonuç alamaz. Buna rağmen Sivas'taki bu ilk temasın şöyle bir sonucu olur: İtalyan belgelerine göre Mustafa Kemal Paşa, Sivas'ta iken, İtalya'ya bir "adamını" göndermek istemiştir. Gerçekten birkaç ay sonra, Edip Servet (Tör) Bey, L'Idée Nazionale gazetesine göre Aralık 1919'da, Türk kaynaklarına yansıyan bilgilere göre Mart 1920 başında Roma'da Mustafa Kemal Paşa'nın temsilcisi olarak göreve başladı. Roma'da Milli Mücadele hareketini tanıtmak için çalışmalar yapan Edip Servet (Tör) Bey'in memuriyeti resmi mahiyette değildi. Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin açılmasından sonra bazı başkentlerde, Ankara hükümetinin temsilcilikleri açılmıştır. Roma'daki temsil görevine de resmîyet kazandırılarak Câmî (Baykurt) Bey, 4 Eylül 1920'de Roma'ya "Mümessil" olarak tayin edilmiştir. Câmî Bey, Roma'da Milli Mücadele'nin anlatılması için yoğun ve başarılı çalışmalar yaptı. Roma Temsilciliği sadece Ankara Hükümeti ile Roma arasında diplomatik bir temsilcilik olarak görev yapmadı. Aynı zamanda İtalyan firmalarından Çekoslovak firmalarına kadar Türk ordusunun silah, cephane ve mühimmatının temininde önemli bir hizmeti yerine getirdi. Meclisin kurşun kalem ihtiyacından Türk askerinin matarasına, Ankara hükümetinin mürekkep ihtiyacından Mehmetçik'in çadırının teminine kadar pek çok malzeme Roma Temsilciliği aracılığıyla temin edildi.

Ankara Hükümeti, İstiklâl Savaşı süresince pek çok farklı ülkeyle diplomatik ilişki kurdu. Ancak bilinir ki, Ankara'nın diplomatik ilişkilerini askeri faaliyetleri şekillendirdi ve yönlendirdi. Diğer bir deyişle, diplomatik başarılar askeri başarıların ardından geldi. Bu genellemenin İtalyanlara karşı da geçerli olduğunu, ancak, kendilerine karşı bir askeri hareket düzenlemeye ihtiyaç kalmadan başarılı olduğunu eklemeliyiz. Mustafa Kemal Paşa'nın 9 Ocak 1920 tarihli telgrafındaki öngörüsü doğrultusunda Yunanlılara karşı Birinci ve İkinci İnönü Muharebeleri'nin Türk ordusu tarafından kazanılması İtalyanları, Anadolu'daki askeri varlıklarını gözden geçirmeye zorladı. Türkiye'den beklentilerini askeri güçle sağlayamayacaklarını anlayan İtalyanlar, 5 Temmuz 1921'de Antalya'yı terk ettiler. Sakarya Muharebesini kazanan Türk ordusunun taarruzunun beklendiği dönemde Nisan 1922'de Menderes Bölgesindeki İtalyan askerleri de geri çekildi.

Türk ordusunun Yunan ordusuna karşı kazandığı görkemli zafer, İtalyanlar açısından farklı ve birbirine zıt duygularla

karşılandı. Bu zafer, Yunanlılara ve daha önemlisi arkalarındaki İngilizlere karşı kazanıldığı için genel bir memnuniyet yarattı. Fakat Türk zaferi, İtalyan kamuoyunun Anadolu'ya bakış açılarına göre değişti. İtalya'da yaşanan her siyasi, ekonomik ve toplumsal başarısızlığın güçlendirdiği Benito Mussolini gibi zaferi "Hilal'in Yükselişi" olarak selamlayanlar olduğu gibi, Anadolu'ya dönük emperyalist emelleri yok ettiği için hüznlenenler de vardı. Asıl hesaplaşma Lozan'da toplanan barış konferansında yaşandı. "Türlere, 'buraya kadar, daha fazlası yok' demeliyiz" diyen Mussolini iktidardaydı ve artık İtalya, müttefik ruhuna geri dönmüştü. Dolayısıyla İtalya, menfaatleri müttefikleriyle birlikte hareket etmesini gerektiriyordu. Gerçekten de öyle oldu; Milli Mücadele sürecinde toplanan konferanslarda Türk tezlerine karşı daha yumuşak olan İtalyanlar Lozan'da İngiltere, Amerika Birleşik Devletleri ve Fransa ile birlikte hareket ettiler. Lozan'da, Müttefiklerini ilgilendiren genel sorunlar tartışılırken onlara destek veren İtalya, Rodos ve 12 Ada konusunda da onların tam desteğini aldı. Neticede, Lozan'da Müttefikleri ne aldıysa İtalya da onu aldı; müttefikleri ne kaybettiysen İtalya da onu kaybetti. İtalya açısından Lozan'da en büyük başarı, 1912'den beri işgali altında tuttuğu adaları kesin hâkimiyetine almasıdır. Trablusgarp Savaşı sonunda 18 Ekim 1912'de imzalanan Ouchy (Uşi) Antlaşması ile İtalya, Rodos ve 12 Ada'yı tahliye etmeyi taahhüt etmiştir. Ancak Balkan Savaşı yeni başlamıştı ve İtalyanlar adaları tahliye ettiği takdirde Osmanlı Devleti'nin buraları muhtemel Yunan saldırısından ve işgalinden koruyacak askeri gücü yoktu. Bunu dikkate alan Osmanlı hükümeti, tahliyenin bu savaşın sonuna ertelenmesini uygun buldu. Ne var ki, Balkan Savaşlarından sonra yaşanan süreci kendi lehine kullanan İtalya, adaları bir daha Osmanlı Devleti'ne iade etmedi. İtalya'nın I. Dünya Savaşı'na girerken gerçekleştirmek istediği hedeflerden biri de, Rodos ve 12 Ada'daki işgaline hukukilik kazandırmaktı. Nitekim İtalya ile İngiltere ve Fransa arasında imzalanan Londra Antlaşması'nın 8. Maddesi, Rodos ve 12 Ada'nın İtalya'ya bırakılması hakkındaydı ve böylece İtalya, Rodos ve 12 Ada üzerindeki hâkimiyetini İngiltere ve Fransa'ya kabul ettirdi. İtalya, Osmanlı Devleti'ne savaş ilan ettikten hemen sonra, 22 Ağustos 1915'te Rodos ve 12 Ada'dan çekilmeyeceğini ilan etti. Rodos ve 12 Ada'nın geleceği Sevr Barış Antlaşması ile netleştirildi. Osmanlı Devleti, Rodos ve 12 Ada üzerindeki bütün haklarından İtalya lehine feragat ettiğini kabul etti. Lozan'a geldiğinde Rodos ve 12 Ada zaten kaybedilmişti. Lozan Barış Antlaşmasıyla Rodos ve 12 Ada'daki İtalyan fiili varlığı teyit edilmiş oldu. Dolayısıyla, zaten elimizde olmayan bu adalar Lozan'da kaybedilmiş değildir. 1912'de iade edileceği taahhüt edildiği halde, 1922'ye kadar bunu sağlayamayan Osmanlı Hükümetlerini görmezden gelerek, Misak-ı Milli sınırları içerisinde yer almayan Rodos ve 12 Ada'nın Lozan'da kaybedildiğini iddia etmek tarihi çarpıtmak ve cehalettir.

Lozan Barış Antlaşmasının imzalanmasından sonra Türkiye-İtalya ilişkileri zorlu bir sürece girmiştir. Milli Mücadele'nin "dost" ülkesi İtalya, Türkiye'nin, başkentini seçerken bile dikkate almak zorunda kaldığı bir tehdit haline gelmiştir. Döneme tanıklık eden Aptülahat Akşin'in, Dışişleri Bakanı Tefik Rüştü Aras'tan duyduğunu belirterek yazdığına göre, Ankara'nın başkent olarak seçilmesinde İtalya faktörü de etkili olmuştur. Ankara'nın tercih edilmesinin sebeplerinden biri de, 12 Ada'daki üslerinden kalkacak bir İtalyan uçağının yüklü olarak, Ankara'ya geliş ve dönüş yapamayacağıının hesap edilmesidir. Türkiye'yi bu denli endişeye sevk eden, Mussolini liderliğinde iktidara gelen Faşistlerin dış politika anlayışlarıdır. Başta "mare nostrum" (Bizim Deniz) olarak isimlendirdikleri Adriyatik ve Akdeniz olmak üzere Roma İmparatorluğu'nun hakim olduğu coğrafyayı "tarihi miras" olarak görüp hak iddia etmesi Faşist İtalya'yı Avrupa barışı için ilk tehlike haline getirmiştir. Anadolu'yu da bu çerçevede değerlendiren İtalyanlar, burayı verimli toprakları, geniş arazisi ve fazla gelen İtalya nüfusunu yerleştirebilecekleri bir yer olarak gördüler. 1920'lerde Türkiye'de 6500 civarında İtalyanın yaşıyor olması ve bunlara ait çeşitli sosyal ve kültürel kuruluş, İtalya'nın Türkiye siyasetinde motive edici bir unsur olmuştur.

Yeni Türkiye ile yeni İtalya daha 1924'te savaşın eşiğine gelmiştir. Oysa Ağustos 1923'te Türkiye, Suat Davaz'ı Roma'ya büyükelçi olarak gönderdi. İtalya, buna Şubat 1924'te Giulio Cesare Montagna'yı Türkiye Elçisi olarak atayarak ve sonraki ay, Lozan Barış Antlaşmasını onaylayarak karşılık verdi. Ne var ki, Mayıs-Haziran 1924'te Rodos ve 12 Ada'da yaşanan askeri hareketlilik Türk kamuoyunda büyük heyecan ve tepki yarattı. Bu hareketliliğe Türkiye'nin gösterdiği hassasiyete İtalya'nın tepkisi sert oldu. İtalya Başbakanı Mussolini, 1924 Haziran'ında Savaş Bakanı Antonino Di Giorgio'ya, Türklerle yapılacak bir savaş hakkında ayrıntılı bir çalışma yapması talimatını verdi. Mussolini'nin talimatı doğrultusunda bir çalışma yapan Savaş Bakanı Di Giorgio, planını Aralık ayında Mussolini'ye sundu. Raporunda, Türkiye ile yapılacak bir savaşı kazanacaklarını belirten Di Giorgio, İngiltere ve Fransa ile diplomatik işbirliği tavsiye ediyordu. Mussolini'yi böylesine saldırgan yapan sebepleri tahmin etmek zor olmayacaktır: Yunanistan ile Arnavutluk arasındaki sınırın tespiti için kurulan komisyondaki İtalyan heyetinin başkanı General Enrico Tellini ile üyeleri, 27 Ağustos 1923 sabahı Yunanistan sınırları içerisinde ve Arnavutluk sınırındaki Yanya'da öldürüldüler. Yunanistan'a ağır bir ultimatom veren Roma hükümeti, cinayet hakkında tatmin edici bir açıklama istedi ve suçluların yakalanıp cezalandırılmasını, ölen İtalyan görevliler için resmî bir tören düzenlenmesini ve kendilerine 50 milyon Lire tazminat ödenmesini talep etti. Başta 50 milyon Lirelik tazminat olmak üzere bazı şartların kabul edilmemesi üzerine İtalya, askeri harekete girişerek 31 Ağustos günü Korfu adasını işgale başladı. İtalyanlar her ne kadar Yunanistan taleplerini karşılayınca, 27 Eylül'de Korfu adasını boşalttılsa da bu askeri hareket, İtalya'nın siyaset anlayışını göstermesi bakımından son derece önemlidir ve başta komşuları olmak üzere Avrupa'ya bir göz dağı vermektir. Nitekim ertesi yıl ocak ayında Yugoslavya üzerindeki baskılarının sonucunu alan İtalya, Fiume kentinin kendi sınırlarına dahil edilmesini sağladı. Böylesine gövde gösterilerinin yaşandığı ve kendilerine güvenin somut örneklerinin sergilendiği dönemde İtalya, Türkiye'yi de gözüne kestirdi. Türkiye Cumhuriyeti, Lozan'dan sonraki dönemde Avrupa'nın büyük devletleriyle komşu haline gelmişti ve hemen hepsiyle ciddi sorunlar yaşamaktaydı. Elbette en önemlisi Musul meselesiydi. Mussolini, Musul meselesinin en kritik döneminde Türkiye üzerinde de maddi ve manevi baskı kurarak ve askeri opsiyonları da gündeme getirerek ekonomik imtiyazlar elde etmeyi, gerekirse bunu işgal suretiyle yapmayı denedi. Türkiye'nin kararlı duruşu, başta Atatürk olmak üzere yöneticilerinin dirayeti nedeniyle kendisi adına bu hedefler gerçekleşmedi fakat İtalyan tehdidi, Musul meselesinin Türkiye'nin aleyhinde sonuçlanmasında etkili oldu.

Gambot diplomasisinin Türkiye üzerinde etkili olmayacağını gören Mussolini, Türklerle iyi ilişkiler kurarak hedeflerine ulaşmayı tercih etti. 1926'dan itibaren Atatürk ve Türkiye hakkında takdir edici sözler söyleyen Mussolini, Avrupa'daki gelişmelerin de etkisiyle göreceli barış siyasetine yöneldi. Türkiye ve Yunanistan ile paralel ilişkiler geliştiren Mussolini, Balkanlarda rahat hareket edebilmek ve iki ülkeyi kontrol altında tutabilmek için İtalya-Türkiye-Yunanistan ittifakı kurmaya çalıştı. Üçlü İttifak fikrine sıcak bakmayan Türkiye, ikili antlaşmalar yapılmasını tercih etti. Türkiye'yi ikna edemeyen İtalya'nın ikili dostluk ilişkisine karşılık vermesiyle iki ülke ilişkileri 1928'den itibaren "göreceli barış" olarak isimlendirdiğimiz döneme girdi. Yeni dönemin ilk göstergesi olarak Mussolini ile Hariciye Vekili Tefik Rüşdü (Aras) 3 Nisan 1928 günü Milano'da görüştüler. Bunu, Türkiye Cumhuriyeti ile İtalya Krallığı arasında 30 Mayıs 1928'de Mussolini ile Türkiye adına Roma Büyükelçisi Suad Bey tarafından imzalanan Tarafsızlık, Uzlaşma ve Adli Tesviye Antlaşması takip etti. Söz konusu dönemde İtalya'dan Türkiye'ye yapılan en üst düzey ziyareti Dışişleri Bakanlığı Müsteşarı Dino Grandi, Aralık 1928'de gerçekleştirildi. Başvekil İsmet Paşa'nın Mayıs 1932 sonunda yaptığı İtalya seyahati tam bir dostluk gösterisi şeklinde geçti.

1933, Avrupa'da olduğu gibi Türkiye-İtalya ilişkilerinde de önemli bir tarihtir. İtalya'dan sonra Adolf Hitler'in iktidara

gelmesiyle Almanya'nın da güçlü bir revizyonist devlet olarak devreye girmesi, Avrupa barışı için büyük bir tehdit ve tehlike olarak ortaya çıktı. Esas itibarıyla antirevizyonist bir devlet olan Türkiye, sınır güvenliğini sağlamaya dönük çabalara girişti. Bunun ilk adımı, Türkiye'nin öncülüğünde Yunanistan, Yugoslavya ve Romanya'nın yer aldığı Balkan Antantı'nın imzalanmasıdır. (9 Şubat 1934) Arnavutluk'tan sonra diğer Balkan ülkeleri üzerinde de hakimiyet kurmasına engel olan bu pakt, İtalyanları çok kızdırdı. Paktın oluşumunda Türkiye'nin rolünün farkında olan İtalyanlar, bu ittifakın kendilerine karşı kurulduğunun da farkındaydılar. Mussolini, paktın kurulmasından kısa bir süre sonra 18 Mart 1934'te yaptığı bir konuşmada Türkiye'nin tepkisini çeken şu sözleri söyledi: "İtalya'nın iki tarihi gayesi vardır: Asya ve Afrika. Arazi fethi mevzu bahis değildir. Mevzu bahis olan İtalya'yı Afrikalılarla ve uzak ve yakın doğudaki milletlerle iş birliğine sevk etmeyi hedefleyen bir tavassuttur. Takip edilen gaye, bu iki kıtanın ve bilhassa Afrika'nın bugün bile sayılamayacak derecede çok olan kaynaklarını, servetlerini değerlendirmek ve bu kıtaları cihan medeniyetinin dairesine daha ziyade sokmaktır. Biz bir takım tekeller ve imtiyazlar istemiyoruz. İstedığımız ve elde etmek arzusunda olduğumuz şey, Faşist İtalya'nın fikri, siyasi ve iktisadi olarak genişlemesine engel olunmamasıdır." Türkiye'nin tepkisi karşısında en üst düzeyde, Türkiye'nin kast edilmediği konusunda güvenceler verildi. Ancak bu, Türklerde İtalya'ya karşı yeni ve yine bir güvensizlik yarattı.

Türkiye, güvenliğini sağlamak için önemli bir girişimde daha bulunarak Boğazların statüsünün değiştirilmesi için diplomatik atağa kalktı. İngiltere ve Fransa, Türkiye'nin, Boğazlarda tam hakimiyet kurma ve iki yakasını silahlandırma projesine destek verirken, İtalya karşı çıktı. İtalyanların katılmadıkları Montrö görüşmeleri sonunda imzalanan sözleşmeyle, Boğazlar, Türkiye'nin tam egemenliğine girdi. (20 Temmuz 1936) Sözleşmenin imzalanması Türkiye'nin, İngiltere ve Fransa ile bir ittifak imzalamaya kadar gidecek dostane ilişkilerin kurulmasında bir dönüm noktası oldu. Öte yandan Türkiye, adı geçen ülkelerle yakınlaşırken, böyle arzulamamasına rağmen, İtalya'dan uzaklaştı. Uzaklaşmayı hızlandıran başka bir gelişme de İtalya'nın 3 Ekim 1935'te Habeşistan'ı işgaliyle başlayan dönemde bu ülkeye uygulanan ambargoya Türkiye'nin de katılması oldu. 1937'de yine Türkiye'nin öncülüğünde İran, Irak ve Afganistan'ın katılımıyla 8 Temmuz 1937'de oluşturulan Sadabat Paktı da İtalyanlar tarafından, doğru bir tespitle, kendilerine karşı kurulduğu gerekçesiyle eleştirilere uğradı. Türkiye'yi çevresinde güvenlik ağı oluşturmaya iten sebep, İtalya'nın Doğu Akdeniz'de yarattığı tehditti. 1937'nin yaz aylarında İtalyan denizaltılarının Akdeniz'deki gemileri batırması, Türkiye ve diğer ülkeleri endişeye sevk etti. İngiltere ve Fransa, denizaltı saldırılarına karşı müşterek tedbirler alınmasına karar verdiler. 10 Eylül 1937 tarihinde İngiltere, Fransa Yugoslavya, Yunanistan, Sovyetler Birliği, Mısır, Bulgaristan ve Türkiye'nin katılımıyla Nyon Konferansı toplandı. İtalya, Almanya ve Arnavutluk ise davet çağrısına olumsuz cevap verdiler. Denizaltı saldırılarına karşı alınacak tedbirleri içeren antlaşma, 14 Eylül 1937 tarihinde imzalandı. Antlaşmaya göre, Adriyatik Denizi ve Tirenyan hariç, Akdeniz'in kontrolü İngiliz ve Fransız donanmalarına bırakıldı. Antlaşma gereğince Türkiye, İngiltere'nin talebine olumlu cevap vererek, Doğu Akdeniz'deki deniz üsleri İldır ve Alaçatı limanlarını İngiliz donanmasına barınma yeri olarak tahsis etti. Bu şu anlama geliyordu: Türkiye, dünyanın yeni bir savaşa doğru gitmekte olduğu günlerde safını belli etmiştir ki, orası, İtalya ve Almanya'nın yanı değildir. 1939'da yaşanan gelişmelerde iki ülke basınının katıldığı polemik, ilişkileri kopma noktasına getirdi. Almanya'nın 15 Mart 1939'da Çekoslovakya'yı ve İtalya'nın 7 Nisan 1939'da Arnavutluk'u işgalinden sonra İngiltere, Fransa ve Sovyetler Birliği, Mihver devletlerinin saldırganlıklarının önüne geçmek için çare arayışına girdiler. Türkiye'ye muhtemel bir Alman-İtalyan saldırısını önlemeye dönük çabalar, 12 Mayıs 1939 tarihli Türk-İngiliz deklarasyonunu doğurdu. Ankara'da 12 Mayıs 1939'da imzalanan Türk-İngiliz Ortak Deklarasyonu, Türkiye ve İngiltere uzun süreli bir karşılıklı yardım antlaşması imzalanıncaya kadar bir saldırı hâlinde karşılıklı yardım ve iş birliği konularında anlaşmalarını ilan etiler. 19 Ekim 1939'da imzalanan Türk-İngiliz-Fransız Karşılıklı Yardım Antlaşması ile adı geçen üç

ülke, herhangi bir Avrupa devletinin saldırısına uğrarsa, birbirlerine yardım etmeyi taahhüt ediyorlardı. Almanya ve İtalya'ya karşı yapıldığı açık olan bu antlaşma, Türkiye-İtalya ilişkilerindeki en önemli kırılma noktasıdır.

Türkiye-İtalya ilişkilerinin kopma sürecinde olduğu dönemde yaşanan acı bir olayı da kısaca ele almamızda fayda vardır: Atatürk'ün vefatı. 10 Kasım 1938 günü genç yaşta vefat eden Atatürk'ün ölüm haberi İtalya'da resmi ve gayri resmi çevrelerde derin bir üzüntü yarattı. Vefat karşısında en üst düzeyde protokol uygulandı, bayraklar yarıya indirildi ve Atatürk'ün 21 Kasım günü Ankara'da yapılan cenaze törenine üst düzeyde katılım sağladı. Aynı şekilde İtalyan basını da Atatürk'ü, 20. Yüzyılın en önemli siyasi liderlerinden biri olarak gördü ve arkasından övgü dolu yazılar yayımlandı. Ülkesinin bağımsızlığını kazandıran Gazi'nin çağdaş bir devlet meydana getirdiğinin altı çizildi. İkili ilişkilerdeki limoni havaya rağmen İtalya, Atatürk'ün büyüklüğünü teslim edecek bir yaklaşım sergiledi.

Ağırlıklı olarak 1923-1939 döneminde siyasi ilişkilerden söz ettik. Bunda yadırganacak bir durum olmamakla birlikte, söz konusu dönemde ülkeler arasında ilişkiler sadece diplomatlar aracılığıyla yürütülmüyordu. Özellikle ticaret, diplomasiyi yönlendiren ve ilişkilerin şekillenmesinde önemli bir rol oynamaya başlamıştır. Bunu Türkiye-İtalya ilişkileri bakımından da kesinlikle söyleyebiliriz. Esasını güvensizliğin oluşturduğu bu dönemde İtalya'nın, Türkiye'nin ithalat ve ihracatında hep ilk sıralarda yer alması bir rastlantı değildir. Ayrıca belirttiğimiz gibi, Türkiye'de yaşayan İtalyan cemaatinin varlığı, okul, hastane gibi çeşitli kuruluşları, ilişkilerde şu ya da bu oranda rol oynamıştır. Sonuç olarak Atatürk döneminde Türkiye-İtalya ilişkileri, siyasi ilişkilerle sınırlı kalmayıp sanattan kültüre, spordan turizme kadar çok yönlü ve çeşitli bir karakter göstermiştir.

Mevlüt ÇELEBİ

KAYNAKÇA

AKŞİN, Aptülahat, **Atatürk'ün Dış Politika İlkeleri ve Diplomasisi**, Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara 1991.

ATATÜRK, Gazi Mustafa Kemal, **Nutuk-Söylev**, Cilt I, Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara 1981.

Atatürk'ün Fikir ve Düşünceleri, Haz. Utkan Kocatürk, Ankara 1999.

Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri IV, Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara 1991.

ÇELEBİ, Mevlüt, "Atatürk Dönemi Dış Politikasında İtalya Faktörü (1923-1938)", **Türkler**, Ed. Hasan Celâl Güzel, C. Cem Oğuz, Osman Karatay, 16. Cilt, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s.661-671.

ÇELEBİ, Mevlüt, "Atatürk Dönemi ve Sonrasında Türkiye-İtalya İlişkilerini Etkileyen Faktörler", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, C.XXXI, S 91, Bahar 2015, s.93-131.

ÇELEBİ, Mevlüt, "Atatürk'ün Ölümünün İtalya'daki Yankıları", **Altıncı Uluslararası Atatürk Kongresi, (12-16 Kasım 2007, Ankara), Bildiriler**, Cilt II, Ankara 2010, s.1830-1848.

ÇELEBİ, Mevlüt, "Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri", **Belleten**, C LXII, S 233, Nisan 1998, s.157-206.

ÇELEBİ, Mevlüt, "Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri", **90.Yılında Millî Mücadele Sempozyumları Bildiriler**, Yay. Haz. H. Aytuğ Tokur, Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, Ankara 2011, s.169-194.

ÇELEBİ, Mevlüt, "Millî Mücadele'de İtalyan İşgalleri", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, C. IX, S 26 (Mart 1993), s.395-416.

ÇELEBİ, Mevlüt, "Mütareke Döneminde Mustafa Kemal Paşa-Kont Sforza Görüşmesi", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, C XV, S 45, Kasım 1999, s.791-800.

ÇELEBİ, Mevlüt, "Turco-Italian Relations Between 1919-1922", **Italia e Turchia tra passato e futuro un impegno comune, una sfida culturale**, (a cura di: Esra Danacıoğlu Tamur-Fabio L. Grassi), Edizione Nuova Cultura, Roma 2009, s.133-144.

ÇELEBİ, Mevlüt, **Başvekil İsmet Paşa'nın İtalya Seyahati ve Yankıları**, Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayını, İzmir 2009.

ÇELEBİ, Mevlüt, **Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, Ankara 2002.

ÇELEBİ, Mevlüt, **Türkiye-İtalya Siyasi İlişkileri (1923-1939)**, Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara 2020.

GRASSİ, Fabio L., **İtalya ve Türk Sorunu 1919-1923, Kamuoyu ve Dış Politika**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2010.

KARAKARTAL, Oğuz, **Türk Kültüründe İtalyanlar**, Eren Yayıncılık, İstanbul 2002.

RAİNERO, Romain, "Kemal Atatürk Devrimin İtalya'daki Yankıları", **Atatürk'ün Düşünce ve Uygulamalarının Evrensel Boyutları, (2-6 Kasım 1981), Uluslararası Sempozyum**, Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara 1983, s.121-129.

28/11/2023 tarihinde <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/turkiye-italya-iliskileri/?pdf=3295> adresinden erişilmiştir